

החופש החופש

עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספרה"ק רמב"ן,
הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת בא

שנת תשפ"ד

ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לה' אלקיכם ויסר מעלי רק את המות הזה: (פרק י פסוק יז)

וטעם שא נא חטאתי. לך כבוד למשה, כי הוא אלהים לפרעה (לעיל ז א) וגדול מאד בארץ מצרים (להלן יא ג). והעתירו אל ה' אלהיכם, כי כן יאמר פרעה בכל פעם לך מוסר, כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיב, כי כן אמר לו למתי אעתיר לך (לעיל ח ח), והעתרתו אל ה' (שם כה), אפוא את כפי אל ה' (שם ט כט), כי לא ידבר משה בזה לשון רבים, שלא יוליא שקר מפיו:

מעשה חשב

א תמצית הדברים: הנה בפסוק הקודם נאמר זימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן, וכאן נאמר זעתה שא נא לשון יחיד, ובהמשך הפסוק נאמר זהעתירו, בלשון רבים. לכן מפרש רבינו הלשון יחיד של 'שא נא' קאי על משה, שחלק כבוד למשה כי הוא היה אלהים לפרעה, וגדול מאד בארץ מצרים, והוא היה יכול למחול לו על חטאו. והלשון רבים של זהעתירו הכוונה על משה ואהרן, ואע"פ שידע כי משה הוא המעתיב, מ"מ אמר כן בדרך מוסר בלשון רבים. ומה שאמר משה הלשון 'אשא כפי' בלשון יחיד, משום שלא רצה להוציא שקר מפיו.

*

שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמץ ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: (פרק יב פסוק טז)

לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין, חלמוד לומר 'בכל גבולך' (להלן יג ז). מה חלמוד לומר 'בבתיכם', מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך, יאל חמנו של נכרי שהוא אלל ישראל ולא קבל עליו אחריות. זה לרש"י. ואינו מכוון אלל, שאין במשמע 'ברשותך' להוליא חמץ של נכרי, שהרי ברשותו הוא, ובתים וגבולין שזין הו בן, שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים. ועוד, שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות אינו בא בהיקש הזה, שאין של בתים פשוט להיתר יותר משל גבולין, אבל בבתיכם הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב 'לא ימלא', והתירו יולא לנו מדכתיב (להלן יג ז) 'לא יראה לך שאור', שכן אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, ואין לי אלל בגבולין בבתיכם מנין, חלמוד לומר 'שאור' 'שאור' לגזירה זוה, כמו שפורש בתחילת מסכת פסחים (ה). אבל המדרש הזה שדרשו 'מה ביתך ברשותך, אף גבולך ברשותך', אינו אלל להוליא חמנו של ישראל שהוא ברשות נכרי:

מעשה חשב

א החילוק בין רש"י לרבינו בביאור מה 'ביתך ברשותך'.

רש"י מפרש דרשת חז"ל 'מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך, יצא חמץ של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות'. כוונת מה ביתך 'ברשותך', היינו שכל דבר הנמצא בביתו של אדם הרי הוא שלו, ואין הכוונה על הבעלות של הבית, רק על מה שנמצא בתוכו, יצא חמץ של נכרי שהוא אצל ישראל, ולא קיבל עליו אחריות, שאינו שלו שאינו עובר עליו. אבל אין הכוונה מה ביתך 'ברשותך', שהוא הבעלות של הבית. דהרי לפי"ז אם נמצא חמץ של נכרי בבית של ישראל שפיר עובר. ולפי רש"י יש לנו ב' מקורות שחמץ של נכרי בביתו של ישראל שאינו עובר עליו. א. שאור לא ימצא בבתיכם. ב. זלא יראה לך. ודרשינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים.

אמנם רבינו מפרש 'מה ביתך ברשותך', הכוונה שהאדם הרי הוא הבעלים של הבית. שבדרך כלל אדם גר בביתו. ולפי"ז יוצא שאם חמץ של עכו"ם בביתו של ישראל שפיר חייב, מכיון שהחמץ נמצא ברשותו של ישראל. ולכן מפרש רבינו שהיתר של חמץ של נכרי בביתו של ישראל למידין מפסוק אחר, דכתיב 'זלא יראה לך שאור', ודרשינן 'שלך' אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים. והדרש 'מה ביתך ברשותך, אף גבולין ברשותך', בא להוציא מקרה הפוך שחמץ של ישראל אצל הנכרי שאינו עובר עליו, כיון שאינו נמצא בביתו, רק אצל הנכרי.

העולה מן האימורין שיהיה נפ"מ לדינא בין רש"י לרבינו, האם עוברים על חמץ של ישראל ביד נכרי, לפי רש"י עוברים, כיון שהוא הבעלים של החמץ, משא"כ לרבינו אין עוברים על זה, כיון שאינו נמצא ברשותו.

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁבוּ וּקְחוּ לָכֶם צֵאֵן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשִׁחֲטוּ הַפֶּסַח: (פרק יב פסוק כא)

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם. הפרשה הזו מקלרת, באשר כוה אותו ה' בפרשה של מעלה, כי ידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולומד אותם כל הענין. ונכלל הדבר בכתוב 'כאשר כוה ה' את משה כן עשו' (להלן פסוק כח). אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל, כי קרא משה לכל זקני ישראל, והם אספו אליו כל העם^א, ואמרו אל כל עדת ישראל^ב, 'משכו' האלון מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבעשור לחדש. ויתכן שאמר משכו, בעבור היות לאנסי רחוק מאד מהם בארץ גשן, כי תועבת מלכים כל רועה אלון (בבבא פסוק מו ז). ואמר 'וקחו לכם', קחו אותם 'למשפחותיכם' איש שה לביית אבות שה לביית, 'ושחטו הפסח' בין הערבים, ככל המפורש למעלה במורה:

ושנו במכילתא (כא) 'ויקרא משה לכל זקני ישראל', מגיד שעשאון ב"ד. 'ויאמר אליהם', הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל. דברי ר' יאשיהו. ר' יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים, וזקנים לאמר לכל ישראל. והנה לדעת רבי יאשיהו יהיה 'ויקרא משה לכל זקני ישראל', שיאספו אליו כל העם, כמו שפירשתי. ועל דעת רבי יונתן הן יאמרו לקהל, והיה 'דברו אל כל עדת בני ישראל' (לעיל פסוק ג) הזקנים הנועדים להם, כמו והיה אם מעיני העדה (במדבר טו כד):

מעשה חשב

^א הנה מבואר בכתוב שקרא משה לזקני ישראל, אמנם לא מבואר למה קראם, ומה היה תפקידם. ע"ז מפרש רבינו שתפקידם היה לאסוף את כל העם. ואולי אפשר לומר שהזקנים ג"כ אמרו לבני ישראל שישמעו למשה ויקיימו את דבריו. כמו שכתב רבינו עה"כ זיצו משה וזקני ישראל את העם' (פרשת כי תבוא פרק כו פסוק א), שתפקידם של הזקני ישראל היו 'כי אחרי שהשלים משה דבריו צוה את הזקנים שידברו גם הם עמו, ויהדירו בעם לשמור כל המצות, כי כל עם הולך בעצת זקניו וכו', כי עיקר הדבור למשה, והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו'.
^ב מש"כ רבינו זאמרו אל כל עדת ישראל, היינו משה ואהרן, שהם למדו עם כלל ישראל דיני קרבן פסח. ואינו קאי על זקני ישראל, שהם ילמדו עם ישראל, וע"כ צריכים לפרש כן, דהרי נאמר להדיא בתחילת פרשה זו שמשא ואהרן דברו עם כלל ישראל, כמו שנאמר (פרק יב פסוקים א-ג) זיאמר ה' אל משה ואל אהרן וגו', דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה וגו'. ולפי"ז פירוש הכתוב: ויקרא משה לכל זקני ישראל – כדי שיאספו את כל העם, ולבאורה הם גם הוזהירו בעם שישמרו את כל מה שיצו משה ואהרן. זיאמרו אליהם – משה ואהרן הם ילמדו עם בני ישראל דיני הקרבן פסח.

^ג לפי רבי יאשיהו כוונת הכתוב זיאמר אליהם, כמו שפירש רבינו, שמשא דיבר לבני ישראל, והטעם שקרא לזקנים הוא משום ב' דברים. א. לעשותם בית דין מומחה. ב. משום שיאספו כל העם. וההכרח לזה משום שבתחילת הפרשה כתיב (פרק יב פסוק א-ב) זיאמר ה' אל משה ואל אהרן וגו', החדש הזה לכם ראש חודשים וגו'. ורק אח"כ כתיב (שם פסוק ג) דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה וגו'. הרי לנו שהיה ב' ציויים. א. קידוש החדש, ולכן הוצרך לעשותם ב"ד מומחה, דמצות קידוש החדש צריך להיות ע"י ב"ד מומחה. ב. קרבן פסח, והזקנים אספו את העם.
^ד לפי רבי יונתן כוונת הכתוב זיאמר אליהם, שהזקנים דיברו אל בני ישראל. ולפי"ז פשוט הטעם למה קראו הזקנים, כדאי ללמוד עם ישראל.
^ה תמצית הדברים: מבואר שלשה טעמים למה קראו את הזקנים. א. דעת רבינו לפי פשוטו כדי שיאספו את כל העם, ולבאורה הם גם אמרו להם שישמרו את כל אשר יצוה משה. ב. לפי רבי יאשיהו כדי לעשותם לבי"ד, וכדי שיאספו את העם. ג. לפי רבי יונתן כדי שילמדו עם ישראל.

והַגְדַתְּ לְבְנֵיךָ בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: (פרק יג פסוק ח)

בעבור זה עשה ה' לי. בעבור זה עשה ה' לי בלאתי ממלכים, וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה (להלן יח ט), ורבים כן. יאמר, כי בעבור זה עשה ה' לי בלאתי ממלכים, אני עובד את העבודה הזאת, כענין שאמר למטה (בפסוק טו) על כן אני זוכה לה' כל פטר רחם. ואמר 'זה', כלומר תגיד לו 'זה' שאתה רואה בעיניך, עשה ה' כך בלאתי ממלכים. ורבותינו דרשו (במכילתא כא) כי על מלה ומרור שמונחים לפנינו ירמוז. ויתכן שיהיה שיעורו, 'והגדת לבנך בעבור זה עשה ה' לי בלאתי ממלכים', כאומר, כך וכך עשה ה' לי, כי מלת 'בעבור' תשמע גם 'בעלם ענין', כמו בעבור הילד חי למת והבדן (שמואל ב' כב), אינו נכלל. ורבי אברהם אמר כי 'בעבור זה' שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמלה, עשה ה' לי אותות עד שהולאתי ממלכים. ואינו נכון^א. ועוד אפשר הכתוב (להלן פסוק טז):

מעשה חשב

^א ביאור 'בעבור זה': לפי פירוש הראשון, וכן לפי פירוש האבן עזרא, 'בעבור זה' הרי הוא נתינת טעם. רק נחלקו האם מפרש טעם העבודה של אכילת הפסח והמצה, או טעם הנסים של יציאת מצרים. שלפי פירוש הראשון, בא ליתן טעם על העבודה הזאת, שלכן אוכלים הפסח והמצה, משום הנסים של יציאת מצרים. ולפי האבן עזרא בא ליתן טעם על הנסים של יציאת מצרים, שלכן הוציאנו הקב"ה ממצרים בשביל העבודה הזאת. אבל לפי מש"כ רבינו זיתכן, 'בעבור זה' אינו נתינת טעם. אלא היא סיפור עצם הענין. וכאילו נאמר והגדת לבנך זה וזה: עשה ה' לי בצאתי ממצרים. דהיינו כל פרטי הנסים שהיו ביציאת מצרים. ואפשר לומר שלכן כתב רבינו הזיתכן. משום דמצות סיפור יציאת מצרים, הרי הוא מצוה בפני עצמו. ואינו נתינת טעם למצות פסח מצה ומרור. וכמו שאנו אומרים בהגדה של פסח, מגיד, ומספרים סיפור יציאת מצרים, 'מתחילה עבדו עבודה זרה במצרים' וכו'. ורק אח"כ אומרים 'כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו. פסח מצה ומרור'. הרי לנו שמצות סיפור יציאת מצרים הרי הוא מצוה בפני עצמו. ואינו קשור למצות פסח מצה ומרור. וכן בכל יום מזכירים סיפור יציאת מצרים בקריאת שמע, ואין מזכירים פסח מצה ומרור. הרי לנו שמצות סיפור יציאת מצרים הרי הוא מצוה בפני עצמו.